

Dr. Skirmantas BIKELIS

Teisės instituto Baudžiamosios justicijos tyrimų skyriaus

vyresnysis mokslo darbuotojas

Ankštoji g. 1A, LT-01109 Vilnius

Tel. (8 5) 210 16 69

El. p. *skirmantas.bikelis@teise.org*

PERMĄSTANT SANKCIJAS UŽ KONTRABANDĄ: PROPORCINGUMO PROBLEMA (I). PROPORCINGUMO PRINCIPAS IR BAUSMĖS UŽ KONTRABANDĄ

Šiame straipsnyje ir jo tęsinyje, remiantis 2009–2011 metų teismų praktikos baudžiamosiose bylose dėl kontrabandos analize, sistemiškai vertinama teisinių priemonių, taikomų kontrabandos nusikaltimo kaltininkams, visuma – bausmės, konfiskavimas, mokestinės priemonės. Atskleidžiamas atotrūkis tarp siauro politinio supratimo apie kontrabandos baudimą ir praktinės baudžiamosios politikos. Taip pat parodoma, kad konstruojant ir taikant sankcijų už kontrabandą sistemą yra pernelyg mažai kreipiamą dėmesio į proporcingumo principą, dėl ko už kontrabandą taikomos priemonės kartais prasilenkia su teisingumo principu.

1. ĮVADAS

Kontrabandos nusikaltimas (Baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 199 straipsnio 1 dalis¹) Lietuvoje yra laikomas sunkiu nusikaltimu, už jį atitinkamai numatytos griežtos sankcijos. Nepaisant to, aukščiausia valstybės valdžia pastaraisiais metais vis ragina dar griežčiau kovoti su ekonominiais finansiniais pažeidimais, teikia pasiūlymus griežtinti

¹ Straipsnyje nekalbama apie BK 199 straipsnio 2 dalyje numatytą narkotinių, psichotropinių medžiagų, ginklų ir pan. kontrabandą, kuri yra ne finansinio pobūdžio, visiškai kitą objektą (visuomenės saugumą) pažeidžiantis nusikaltimas. Teliaka tik nusistebėti, kad atsakomybė už tokius skirtingus nusikaltimus numatyta viename BK straipsnyje, be to, skyriuje „Nusikaltimai ekonomikai ir verslo tvarkai“.

baudžiamąsias sankcijas.² Tai nėra labai stebinantis dalykas. Ne tik Lietuvoje, bet ir Vakarų senosiose demokratijos valstybėse (pvz., Vokietijoje) yra pastebima, kad politiniame diskurse baudžiamoji teisė yra tendencingai traktuojama nebe kaip *ultima ratio*, o kaip *prima* arba net *solo ratio*.³ Galbūt tendencingai, o galbūt pamirštant apie kartu su bausmėmis taikomus mokestinius ieškinius ir konfiskavimą, kuriuos vykdant iš kaltininkų paimama nusikaltimu gauta nauda, siūlymų aiškinamuosiuose raštuose vis keliama idėja, kad būtent *kriminalinės baudos*, taikomos už kontrabandą, turėtų atsverti iš šio nusikaltimo kaltininkų potencialiai gautiną pelną. Be to, regis, manoma, kad didelėje dalyje baudžiamųjų bylų, iškeltų dėl kontrabandos, kaltinamieji yra kontrabandos verslo ir iš jo gaunamo pelno valdytojai, kuriems paveikti galiojančiame BK numatytų sankcijų nepakanka.⁴ Atliktas 2009–2011 metais priimtų nuosprendžių kontrabandos bylose tyrimas (toliau – Tyrimas)⁵ parodė, kad toks manymas nėra pagrįstas. Dauguma kaltinamųjų kontrabandos bylose yra eiliniai vykdytojai (vairuotojai, valtininkai, plaukikai, nešikai), susigundę „tyrimo nenustatytų asmenų“ pasiūlytu uždarbiu (nė iš tolo neprilygstančiu iš kontrabandinio krovinio gaunamam pelnui) ir vykdę jų nurodymus. Daugeliu atvejų būtent juos, o ne kontrabandos verslo organizatorius prislegia valstybės

² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. vasario 25 d. nutarimu Nr. 189 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008–2012 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“ (Žin., 2009, Nr. 33-1268) patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008–2012 metų programos įgyvendinimo priemonių plano 4 dalies 777 nuostata numato: „Parengti atitinkamus teisės aktus, sugriežtinančius atsakomybę už nelegalią prekybą ir kontrabandą“. Konkretūs siūlymai griežtinti baudžiamąją atsakomybę buvo pateikti šiais projektais: Baudžiamojo kodekso 47, 272, 273, 281, 284 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 176(1) ir 273(1) straipsniais įstatymo projektas Nr. XIP-3602(2), pateiktas Teisingumo ministerijos, Baudžiamojo kodekso 199, 199(1), 199(2) ir 200 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas Nr. XIP-2697, pateiktas Teisingumo ministerijos, Baudžiamojo kodekso 47 straipsnio pakeitimo projektas Nr. XIP-2069, pateiktas Lietuvos Respublikos Prezidentės, priimtas įstatymu Nr. XI-1350, Baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir Kodekso papildymo 72(3) ir 189(1) straipsniais įstatymo projektas Nr. XIP-2344, pateiktas Lietuvos Respublikos Prezidentės, priimtas įstatymu Nr. XI-1199.

³ Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 53.

⁴ „Kriminalinės informacijos analizės centro, Muitinės kriminalinės tarnybos ir Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros duomenimis, šiuo metu BK numatyti fiziniams asmenims skiriamų baudų dydžiai yra neproporcingi nusikalstamų veikų, kurias padariusiems asmenims jos gali būti skiriamos, pavojingumui ir valstybės biudžetui daromai žalai, visiškai neatitinka nusikalstamu verslu užsiimančių asmenų pajamų ir jų gaunamo pelno“ // Baudžiamojo kodekso 47 straipsnio pakeitimo projekto Nr. XIP-2069 aiškinamasis raštas, taip pat Baudžiamojo kodekso 47, 272, 273, 281, 284 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 176(1) ir 273(1) straipsniais įstatymo projekto Nr. 3602(2) aiškinamasis raštas.

⁵ Buvo analizuojami LITEKO duomenų bazėje esantys 2009–2011 metais įsiteisėję apkaltinamieji nuosprendžiai pagal BK 199 straipsnio 1 d. Išanalizuoti nuosprendžiai, priimti 114 nuteistųjų 2009 metais, 82 nuteistiesiems 2010 metais ir 113 nuteistųjų 2011 metais, iš viso 309 nuteistiesiems 2009–2011 metais.

taikomų priemonių našta, kurioje kriminalinės bausmės netgi nėra pati griežčiausia priemonė. Nors teismai tokiems kaltinamiesiems stengiasi taikyti proporcingas ir žemesnes nei BK 199 straipsnio sankcijoje numatytų bausmių vidurkiai bausmes (taip paneigdami prielaidas, kad BK už kontrabandą numatytų sankcijų maksimalios ribos yra pernelyg žemos ir riboja teismų galimybes paskirti proporcingas ir teisingas bausmes), bausmės kartu su kitomis privalomai taikomomis priemonėmis (konfiskavimu, mokestiniu išieškojimu) užgula teisėsaugai įkliuvusio kaltininko (ir jo šeimos) pečius milžinišku svoriu. Tokioje situacijoje iškyla klausimas, ar visuomet visuma priemonių, valstybės taikomų kontrabandos nusikaltimą padariusiems asmenims, yra proporcinga ir teisinga ir ar skiriant sankcijas bent susimąstoma apie tai?

2. SANKCIJŲ PROPORCINGUMAS KAIP KONSTITUCINIS PRINCIPAS

Rūpinantis sėkmingu akcizo ir kitų mokesčių surinkimu į Lietuvos Respublikos biudžetą, taip pat sąžiningo tabako ir kitų pramonės šakų verslo interesų apsauga⁶, kartais galbūt ir nesusimąstoma, kad už kontrabandą (akivaizdžiai neteisėtą veiką) taikomos priemonės turi būti ne tik efektyvios, bet ir proporcingos. Proporcingumas yra vienas iš pamatinių teisingos ir humaniškos (empatija grįstos) santvarkos pamatinių principų. Viena iš teisinių poveikio priemonių *teisingumo* sąlygų yra jų proporcingumas siekiamam tikslui.⁷ Taigi proporcingumas yra konstitucinis principas. Įstatymų leidėjas, numatydamas priemones įstatymų pažeidėjams, privalo jo paisyti. Lygiai taip ir teismai, konkrečiose bylose priimdami sprendimus, turi užtikrinti, kad taikomos poveikio priemonės būtų teisingos, taigi ir proporcingos (net jei įstatymų leidėjas būtų nustatęs neproporcingai griežtas poveikio priemones⁸).

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą mėgino atskleisti propor-

⁶ Kaip yra nurodžiusi Teisingumo ministerija aiškinamajame rašte įstatymo projektui Nr. XIP-2697, 95 procentus kontrabandinių prekių apyvartos Lietuvoje sudaro tabako gaminiai.

⁷ Nemažai dėmesio teisingumo principo turiniui, jo santykiui su proporcingumu yra skyrę A. Baranskaitė ir J. Prapiestis. Žr. *Baranskaitė A., Prapiestis J.* Konstitucinės teisingumo ir teisinės santarvės dimensijos baudžiamojoje teisėje // Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų. Vilnius: VĮ Registru centras, 2011, p. 41–68. V. Piesliakas teisingumo principo turinį analizuoja nevertodamas proporcingumo sąvokos, tačiau taip pat jam skirdamas dėmesio, žr. *Piesliakas V.* Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Justitia, 2009, p. 108–115.

⁸ Kadangi teisingumas ir proporcingumas yra konstituciniai principai, tokiu atveju teismai gali tiesiogiai pasiremti Konstitucijos ar Žmogaus teisių apsaugos ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir jos papildomų protokolų nuostatomis. Be to, BK 62 straipsnyje ir 54 straipsnio 3 dalyje numatyta galimybė teismui atsižvelgti į proporcingumo principą (BK tekste minima platesnė sąvoka – teisingumas) ir skirti švelnesnę, nei įstatyme numatyta, bausmę.

cingumo principo turinį: *konstituciniai teisingumo ir teisinės valstybės principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti **proporcingos** (adekvačios) teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotiniai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti. Nustatydamas sankcijų už įstatymų pažeidimus dydžius, įstatymų leidėjas yra saistomas teisingumo ir teisinės valstybės konstitucinių principų, kitų konstitucinių reikalavimų. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia ir tai, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp teisės pažeidimų ir už šiuos pažeidimus nustatytų nuobaudų turi būti teisinga pusiausvyra (**proporcija**). Šie principai neleidžia nustatyti už teisės pažeidimus tokių nuobaudų, taip pat ir tokio dydžio baudų, kurios būtų akivaizdžiai **neproporcingos** (neadekvačios) teisės pažeidimui bei siekiamam tikslui (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. spalio 2 d. nutarimai)⁹. Tiesa, tenka pastebėti tam tikrą paradoksą, labai aktualų šiame straipsnyje nagrinėjami temai. 2003 m. birželio 10 d. sprendime Konstitucinis Teismas, atlikęs nuoseklią teorinę proporcingumo principo analizę, vis dėlto neižvelgė, kad BK 312 straipsnio 3 dalyje (1998 m. vasario 3 d. redakcija) už paprastą kontrabandą, padarytą grupės asmenų ar pakartotinai, numatyta „drakoniška“ sankcija „nuo 5 iki 10 metų laisvės atėmimo su bauda“ (ypač atkreipiant dėmesį į jos minimalią ribą) įprastomis aplinkybėmis (nesant retai pasitaikančių ypatingų aplinkybių, galinčių leisti teismui taikyti švelnesnę, nei įstatyme numatyta, bausmę) gali prieštarauti konstituciniams teisingumo, proporcingumo principams.¹⁰ Manau, tai tik patvirtina nagrinėjamo*

⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 straipsnio 4 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija), 2 straipsnio 1 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 3 straipsnio 1 dalies 2 punkto (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 straipsnio 2 dalies (1998 m. gruodžio 10 d. redakcija), 13 straipsnio (2000 m. liepos 18 d. redakcija), 30 straipsnio 1 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) bei 44 straipsnio 4 dalies (2002 m. birželio 20 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimu Nr. 67 „Dėl alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių 7 bei 9 punktų (2001 m. sausio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Žin., 2004, Nr. 15-465. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=226144&p_query=&p_tr2=2>. Šios nuostatos buvo pakartotos ir vėlesnėje Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, kaip antai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarime Dėl Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 26 straipsnio 5 dalies (2003 m. lapkričio 20 d. redakcija), 17 dalies (2003 m. lapkričio 20 d. redakcija), 33 straipsnio (2003 m. lapkričio 20 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. balandžio 7 d. nutarimu Nr. 383 „Dėl Mažmeninės prekybos tabako gaminiais licencijavimo taisyklių ir Tabako gaminių pardavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų Mažmeninės prekybos tabako gaminiais licencijavimo taisyklių 39 punkto (2006 m. gruodžio 18 d. redakcija), 40 punkto (2006 m. gruodžio 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Žin., 2008, Nr. 108-4136.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Žin., 2003, Nr. 57-2552.

klausimo sudėtingumą.

Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktikoje ne kartą proporcingumo principo paisymo problema buvo iškilusi Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencijos) Pirmojo protokolo 1 straipsnio „Nuosavybės apsauga“ kontekste.¹¹ Šis teismas yra pažymėjęs: *Kad nuosavybės teisės apribojimas būtų suderinamas su bendrąja Konvencijos protokolo 1 straipsnio 1 dalies pirmajame sakinyje išdėstyta taisykle, apribojant teisę netrukdomai naudotis savo turtu, turi būti išsaugota teisinga visuomenės bendrojo intereso ir asmens pagrindinių asmens teisių apsaugos reikalavimų pusiausvyra (Beyeler c. Italie [GC], n° 33202/96, § 107, CEDH 2000-I; Air Canada c. Royaume-Uni, arrêt du 5 mai 1995, série A n° 316-A, p. 16, § 36). Konvencijos protokolo Nr. 1 1 straipsnio 2 dalyje, kurioje būtų numatyta valstybės teisė taikyti tokius įstatymus, kokie, jos manymu, reikalingi, kad ji galėtų kontroliuoti nuosavybės naudojimą atsižvelgdama į bendrąjį interesą, reglamentuojamų apribojimų atveju turi egzistuoti pagrįstas naudojamų priemonių ir siekiamo tikslo **proporcingumo** ryšys (AGOSI c. Royaume-Uni, arrêt du 24 octobre 1986, série A n° 108, § 52)¹².*

Pripažįstant proporcingumo principo svarbą, kaip jau minėta, nėra paprasta konkrečiu atveju nustatyti, ar numatytos ir taikytinos teisinės priemonės yra proporcingos (nėra drakoniškos). EŽTT praktikoje vertinant vienos iš taikomų priemonių – konfiskavimo – pritaikymo proporcingumą ekonominių nusikaltimų bylose, buvo taikomi tokie kriterijai (šie kriterijai lygiai gali būti taikomi ir kitoms už kontrabandą taikomoms turinio pobūdžio priemonėms, pvz., bausmėms)¹³:

- nusikalstamos veikos pobūdis ir jos sunkumas;
- konfiskuojamo turto statusas nusikalstamoje veikoje;
- konfiskuojamo turto kilmės ir paskirties teisėtumas;

¹¹ **1 straipsnis.**

Kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo turi teisę disponuoti savo nuosavybe. Iš nieko negali būti atimta jo nuosavybė, nebent visuomenės interesais ir tik remiantis įstatymu arba tarptautinės teisės bendraisiais principais.

Anksčiau išdėstytos nuostatos jokiū būdu neturi riboti valstybės teisės leisti įstatymus, kokių jai reikia, kad galėtų kontroliuoti, ar nuosavybė naudojama remiantis visuomenės interesais arba kad garantuotų mokesčių, kitų rinkliavų ir baudų mokėjimą.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, garantuojant kai kurias kitas teises ir laisves, be tų, kurios joje nurodytos, pirmasis protokolas // Žin., 1996, Nr. 15-386.

¹² EŽTT 2009 m. vasario 26 d. sprendimas byloje *GRIFHORST prieš Prancūziją*, pareiškimo Nr. 28336/02, cituota pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo parengtą EŽTT sprendimų santrauką: Kai kurie nuosavybės teisių apribojimo baudžiamajame procese aspektai ŽTB-32-1 // Teismų praktika, Nr. 32.

¹³ Kriterijai išskirti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų ir apibendrinimo departamento atliktame EŽTT praktikos apibendrinime ŽTB-1 Kai kurie nuosavybės teisių apribojimo baudžiamajame procese aspektai // Teismų praktika, Nr. 32.

- nuteistojo asmens, iš kurio konfiskuojamas turtas, asmenybė ir elgesys;
- konfiskuojamo turto reikšmė pareiškėjui;
- dėl nusikalstamos veikos padaryta arba potencialiai sukelta turtinė žala valstybei;
- asmeniui greta turto konfiskavimo paskirtos kitos bausmės, jų griežtumas ir pakankamumas nubaudimo tikslų įgyvendinimo konkrečios bylos aplinkybėmis požiūriu.

Išanalizuokime porą pavyzdžių iš Lietuvos teismų praktikos, kuriuose už kontrabandą nuteistiems asmenims pritaikytos įstatyme numatytos (teisėtos) priemonės kelia abejonių dėl jų proporcingumo.

Vienoje bylų¹⁴ kaltininkas (toliau pavyzdžiuose kaltininkai žymimi santrumpa K), nuteistas už tai, kad jis, nepateikęs muitinės kontrolei, gabeno per Lietuvos Respublikos valstybės sieną 19 700 JAV dolerių ir 1 200 eurų, kurių bendra vertė buvo 51 557,32 Lt, dėl to jis buvo pripažintas kaltu dėl kontrabandos (BK 199 str. 1 d.). K dėl šio pažeidimo buvo pritaikyta priemonių, kurių bendra suma – nei daug, nei mažai – **163 157 Lt ir 32 ct**: skirta 65 000 Lt baudos (BK 199 str. 1 d.), priteista 46 600 Lt transporto priemonės, kuria pinigai vežti, bet kuri priklausė tretiesiems asmenims ir dėl to negalėjo būti konfiskuota, vertės (BK 72 str. 5 d.) ir konfiskuoti nedeklaruoti pinigai, kurių vertė – 51 557,32 Lt (BK 72 str. 2 d.).

Vertinant padaryto pažeidimo pavojingumą, svarbu tai, kad šio pažeidimo esmė buvo tik formalios pareigos deklaruoti vežamą pinigų sumą neįvykdymas. Byloje jokių abejonių dėl vežamų pinigų teisėtos kilmės iškelta nebuvo (K pinigus vežėsi norėdamas įsigyti automobilių detalių). Kaip yra pabrėžęs EŽTT byloje *GRIFHORST prieš Prancūziją*, kurioje buvo nagrinėjamas analogiškomis aplinkybėmis nuteisto olando skundas, „sankcija turėtų atitikti konstatuoto pažeidimo, t. y. pareigos deklaruoti neįvykdymo, sunkumą, o ne sunkumą byloje nekonstatuoto pažeidimo, t. y. tokios nusikalstamos veikos kaip pinigų plovimas“¹⁵. Vertinant pažeidimu (potencialiai) padarytą turtinę žalą valstybei pažymėtina, kad jos nebuvo ir negalėjo būti, nes jokie mokesčiai nuo šių pinigų neturėjo būti mokami. Taigi realus pažeidimo pavojingumas buvo nedidelis, netgi vargu ar pagrįstai patenkantis į baudžiamąją teisinę sferą. Proporcingumo aspektu būtina įvertinti ne tik atskirą K pritaikytą priemonę, bet jų visumą – ir bausmės, ir konfiskavimo priemonių apimtį, jų reikšmę kaltininkui. Tikriausiai niekas nesiimtų teigti, kad baudinio pobūdžio priemonių (skirtų ne paimti asmens neteisėtai gautą naudą, bet jo teisėtai valdytą nuosavybę) visuma, viršijanti daugiau kaip pusantro šimto tūkstančių litų, Lietuvoje laikytina

¹⁴ Vilniaus apygardos teismo nuosprendis byloje Nr. 1-322-66/2011.

¹⁵ EŽTT 2009 m. vasario 26 d. sprendimas byloje *GRIFHORST prieš Prancūziją*, pareiškimo Nr. 8336/02.

labai griežta sankcija. Pagal bylos duomenis, K teistumo neturėjo, atsakomybę sunkinančių aplinkybių nebuvo nustatyta. Visai tai leidžia spręsti, kad K buvo nubaustas neteisingai, aiškiai neišlaikant proporcijos tarp būtinybės ginti valstybės interesus kontroliuojant nuosavybės judėjimą per valstybės sieną ir pritaiktų priemonių griežtumo.

Kitoje byloje¹⁶ nuteistasis nuteistas už tai, kad jis neteisėtai į Lietuvos Respubliką įvežė 5 000 pakelių cigarečių „Viceroy red“ ir „Viceroy blue“ be Lietuvos Respublikos banderolių, kurių muitinė vertė, įskaitant privalomus sumokėti mokesčius, buvo 35 762 Lt. Dėl šio nusikaltimo valstybei buvo kilusi grėsmė netekti 21 388,46 Lt mokesčių: pagal nusikaltimo metu galiojusią Akcizų įstatymo redakciją buvo nesumokėta apie 5 599,3 Lt akcizo mokesčio¹⁷, taip pat nesumokėta 8 279,16 Lt muito mokesčio¹⁸ ir pagal Pridėtinės vertės mokesčio įstatymą – 7 510 Lt PVM. Taip pat legaliems tabako gamintojams ir platintojams kilo grėsmė patirti nuostolių dėl sumažėjusios apyvartos.¹⁹ Nuteistasis teistumo neturėjo, atsakomybę sunkinančių aplinkybių nenustatyta. Bendra pritaiktų finansinių priemonių suma sudarė apie **177 262 Lt**: skirta 16 900 Lt baudos (BK 199 str. 1 d.), priteista 124 600 Lt transporto priemonės, kuria vežta kontrabanda ir kuri negalėjo būti konfiskuota, vertės (BK 72 str. 5 d.), K patyrė 14 373,54 Lt nuostolį dėl jo Baltarusijoje įsigytų cigarečių konfiskavimo ir sunaikinimo (BK 72 str. 2 d.), taip pat atskirame nuo baudžiamojų proceso mokestiniam procese iš jo valstybei turėjo būti priteista 21 388,46 Lt nesumokėtų mokesčių mokestinių įstatymų pagrindu. Šiuo atveju paskirta bauda, atsižvelgiant į visas aplinkybes, laikytina adekvačia ir proporcinga valstybės finansinių interesų, ūkio subjektų interesų apsaugos požiūriu, juolab atsižvelgiant į tai, kad iš nuteistojo yra priteisti nesumokėti mokesčiai (tiesa, labai diskutuotinas klausimas, ar turėtų būti išieškomi mokesčiai už importuotas prekes, kurias valstybė konfiskuoja). Tačiau

¹⁶ Vilniaus apygardos teismo nuosprendis byloje Nr. 1-341/2010.

¹⁷ Apskaičiuota remiantis Valstybinės mokesčių inspekcijos 2006 m. sausio 26 d. paaiškinimu Dėl Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymo 17 str. 1 d. 1 punkto, 20-22, 26-28, 30, 38 ir 40 straipsnių apibendrinto paaiškinimo (komentarų), reg. Nr. (19.21-19)-R-721 // Prieiga per internetą: <<http://mic.vmi.lt/generatepdf.do?id=1000055117>>.

¹⁸ Muito mokesčio tarifas cigaretėms, importuojamoms iš ne ES šalių, yra 57,6 proc. prekės vertės. Pagal Muitinės duomenų bazės LITAR duomenis, prieiga per internetą: <http://litarweb.cust.lt/taric/web/browsestariffi2_LT?expandelem=24022090&Year=2012&Month=07&Day=27&Country=&issection=n&checkfinal=y&impexp=#POS>.

¹⁹ Kita vertus, reikia suprasti, ką reiškia 5 000 pakelių cigarečių kontrabanda tokių tabako gamintojų kaip tarptautinių korporacijų „Phillip Morris“, „British American Tobacco“ ar „Japan Tobacco“ ir kt. apyvartai ir pelnui, ir tokio nusikaltimo potencialios žalos nepervertinti. Taip pat reikia nepamiršti, kad konkrečioje byloje vertinamas konkretaus pažeidimo, o ne visų asmenų per tam tikrą laikotarpį padarytų pažeidimų pavojingumas.

šalia šių priemonių nuteistajam buvo paskirta dar viena. Iš nuteistojo papildomai priteista 124 600 Lt transporto priemonės vertę atitinkanti suma, kuri savo dydžiu daugiau kaip septynis kartus pranoko paskirtą individualizuotą bausmę, daugiau kaip šešis – valstybei padarytą finansinę žalą. Tokios disproporcijos kelia didelių abejonių, ar buvo išlaikytas teisingas poreikio bausti ir baudimo (pritaikytų priemonių visumos) santykis.²⁰

Atliktas teismų praktikos tyrimas parodė, kad pateikti pavyzdžiai anaipol nėra pavieniai atvejai. Itin didelės ir kartais galbūt net neproporcingai didelės kaltininkams pritaikytų priemonių sumos susidaro teismams tiksliai taikant įstatymuose numatytus imperatyvus. Taigi teismų praktikos ypatumai čia iš esmės niekuo dėti. Pritaikytų priemonių proporcingumo padarytiems pažeidimams problemos šaknų reikia ieškoti įstatymais nustatytoje sankcijų, finansinių priemonių, taikomų kontrabandą padariusiems asmenims, sistemoje – tiek peržiūrint atskirus jos elementus, tiek jų tarpusavio ryšius (ar atkreipiant dėmesį į tarpusavio ryšių trūkumą).

Kontrabandą padariusiems asmenims taikomų priemonių sistemos pagrindiniai elementai yra šie: **kriminalinė bausmė** pagal BK 199 straipsnio pirmą dalį (bauda nuo 1 iki 1 500 MGL (130–195 000 Lt)²¹ arba laivės atėmimas nuo 3 mėn. iki 8 metų; **kontrabandos rezultato (prekių) konfiskavimas** (BK 72 str. 2 dalis), **kontrabandos priemonių konfiskavimas** (BK 72 str. 2 dalis) arba jų **vertės**, jei kontrabandos priemonės priklauso tretiesiems asmenims, negalėjusiems žinoti apie priemonės panaudojimą kontrabandai, **išieškojimas** (BK 72 straipsnio 5 d.), **išplėstinis konfiskavimas** (BK 72³ straipsnis, tirtu laikotarpiu nė karto netaikytas kontrabandos byloje), **baudžiamojo proceso išlaidų išieškojimas** (Baudžiamojo proceso kodekso 105 straipsnis)²², **išieškoma importo skola** už nesumokėtus maito, akcizo ir PVM mokesčius bei delpinigiaus pagal Tarybos reglamentą (EEB) Nr. 2913/92, nustatantį Bendrijos muitinės kodeksą (toliau – Muitinės kodeksas), Akcizų bei PVM įstatymus.²³ Šių elementų reguliavimo ir taikymo (pavieniui ir kartu) problemos proporcingumo principo kontekste nagrinėjamos toliau šiame

²⁰ Tai, kad konfiskuotinos transporto priemonės vertės išieškojimas yra iš esmės baudinio, o ne prevencinio pobūdžio priemonė, yra įrodinėjama šio straipsnio tęsinyje.

²¹ Iki 2011 m. balandžio 28 dieną įsigaliojusį BK pakeitimų maksimali bauda už kontrabandą buvo 300 MGL (39 000 Lt).

²² Paprastai jį sudaro muitinės išlaidos saugant kontrabandos priemonę ir prekes ir neviršija kelių tūkstančių litų. Šiam elementui straipsnyje nebus skiriama daugiau dėmesio.

²³ Už kontrabandines prekes mokesstinė skola neskaiciuojama tik tokiu atveju, kai prekės būna sulaikytos pirmosios prekių įvežimo į Bendrijos muitų teritoriją muitinės įstaigos zonoje prie Bendrijos išorinės sienos (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. lapkričio 18 d. sprendimas byloje Nr. A-143-2619-11). Praktikoje tokie atvejai yra itin reti.

straipsnyje ir jo tęsinyje.

Pažymėtina, kad kartu su kontrabanda neretai taikoma atsakomybė ir pagal BK 199⁽²⁾ straipsnį „Neteisėtas disponavimas akcizais apmokestinamomis prekėmis“, tačiau, išskyrus retas išimtis, kontrabanda ir neteisėtas disponavimas akcizais apmokestinamomis prekėmis teismų praktikoje yra vertinamas kaip (idealiaji) sutaptis, tad taikomos sankcijos nėra sudedamos, o bendrinamos apėmimo būdu. Tai kaltininko padėties nesunkina, todėl ši aplinkybė proporcingumo principo problematikos kontekste reikšmės neturi ir šiame straipsnyje nebus nagrinėjama.

3. BAUSMĖS UŽ KONTRABANDĄ PROPORCINGUMO PRINCIPO KONTEKSTE

Vienas iš pagrindinių dalykų, kuris krenta į akis analizuojant baudžiamąją atsakomybę už kontrabandą pagal Lietuvos baudžiamąjį įstatymą proporcingumo principo aspektu, yra tai, kad kontrabanda, prekių vertei net ir nežymiai viršijus kontrabandos kaip administracinio teisės pažeidimo prekių vertę (250 MGL, 32 500 Lt), yra kvalifikuojama kaip sunkus nusikaltimas.²⁴ Baudžiamųjų pažeidimų kvalifikacijoje tarp administracinio teisės pažeidimo ir sunkaus nusikaltimo yra net trys tyčinių nusikalstamų veikų kategorijos (baudžiamasis nusižengimas, nesunkus, apysunkis nusikaltimas), kurios nustatant baudžiamąją atsakomybę už kontrabandą buvo „peršoktos“. Pažeidimų sistemos požiūriu tai yra aiškus nenuoseklumas. Skirtingai nuo kontrabandos nusikaltimo, įstatymų leidėjas buvo nuoseklus ir tokių „šuolių“ nedarė nustatydamas baudžiamąją atsakomybę už, pavyzdžiui, turtinius nusikaltimus – sukčiavimą, turto pasisavinimą ir pan. Pažymėtina, kad toks „peršokimas“ itin apsunkina kaltinamojo teisinę padėtį (neretai nepagrįstai ir neproporcingai). Kontrabandos priskyrimas prie sunkių nusikaltimų net ir tuomet, kai kontrabandos dalyko vertė nežymiai viršija 250 MGL, kai kaltininkas yra teisiamas pirmą kartą, jo vaidmuo nusikaltime nėra labai reikšmingas, yra jo atsakomybę lengvinančių aplinkybių, jis turi darbą, išlaiko šeimą (kaip Tyrimas parodė, tai yra gan tipiškas kaltinamojo baudžiamosiose bylose dėl kontrabandos portretas), atima teismui galimybę taikyti panašiomis aplinkybėmis

²⁴ Požiūris į paprastą kontrabandą kaip į sunkų nusikaltimą yra sena tarybinių laikų tradicija, kai kontrabanda (ne tik stambaus masto) buvo laikoma netgi valstybiniu nusikaltimu, „keliančiu didelį pavojų valstybės ekonominiams pagrindams“. Komentuodamas dar 1961 m. BK, G. Švedas yra rašęs: „Net paviršutiniškas požiūris į kitus sunkių nusikaltimų sąraše numatytus nusikaltimus leidžia užduoti klausimą, į kurį nėra logiško atsakymo, – kodėl sunkiais nusikaltimais laikomi (...) paprastas kyšio priėmimas (...), paprasta kontrabanda (...), apmokestinamų prekių neteisėtas laikymas, gabenimas ar realizavimas (...) ir kai kurie kiti nusikaltimai, už kuriuos maksimali laisvės atėmimo bausmė neviršija ketverių arba penkerių metų (...)“. Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 27.

už nesunkius ir apysunkius nesmurtinius nusikaltimus dažnai ir efektyviai taikomas priemonės, tokias kaip asmens atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 38, 39, 40 straipsniai ir kt.) ar bausmės vykdymo atidėjimas (BK 75 str.). Šias priemones įstatymų leidėjas draudžia taikyti sunkius nusikaltimus padariusiems asmenims.

Kitas kaltininko padėtį sunkinantis dalykas, kurį lemia kontrabandos priskyrimas prie sunkių nusikaltimų, yra sankcijos griežtumas. BK 199 straipsnio sankcijoje yra numatyta iki 8 metų laisvės atėmimo bausmė arba bauda, kurios maksimumas pagal BK 47 straipsnį yra 1 500 MGL (195 000 Lt). Galima būtų ginčyti maksimalių sankcijų reikšmę nurodant, kad šio straipsnio sankcijoje yra numatytos žemos minimalios bausmių ribos (3 mėnesiai laisvės atėmimo, 1 MGL baudos), tad neva teismo galimybės skirti proporcingą bausmę nėra labai ribotos. Tačiau teismo galimybes taikyti proporcingas bausmes riboja BK 61 straipsnio 2 dalyje numatyta taisyklė, kad teismas bausmes parenka skaičiuodamas nuo sankcijoje numatytos bausmės vidurkio. Nors esant balansui tarp atsakomybę lengvinančių ir sunkinančių, ir kitų nusikaltimo sunkumo laipsnį, kaltininko asmenybę teigiamai ir neigiamai apibūdinančių aplinkybių ši taisyklė neįpareigoja teismo skirti sankcijos vidurkį atitinkančios bausmės, o tik nurodo bausmės parinkimo išeities tašką²⁵, vis dėlto ji neišvengiamai susieja skirtingą bausmę su sankcijos maksimumu ir taip mechanškai griežtina teismų skiriamas bausmes²⁶. Antai 2010–2011 metais už kontrabandos nusikaltimus, padarytus iki 2011 m. balandžio 21 d. BK 47 straipsnio pakeitimo, padidinusio baudos maksimumą už sunkius nusikaltimus nuo 300 iki 1 500 MGL, vidutinė teismų skiriama bauda buvo 133,04 MGL (apie 17 295 Lt), o po pakeitimų – 287,05 MGL (37 316,5 Lt), nors nusikaltimų pavojingumo laipsnis išliko panašus. Bausmės skaičiavimo nuo vidurkio taisyklė kaip ne visai pagrįstai griežtinanti taikomas bausmes yra kritiškai vertinama ir autoritetingų Europos baudžiamosios politikos specialistų. Vidurkio taisyklės taikymas vadinamas netgi „principiniu

²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje Nr. 2K-209/2006 akcentuota, kad BK 61 straipsnio 2 dalyje neribojama teismo teisė pasirinkti BK specialiosios dalies straipsnio sankcijoje numatytą bausmės rūšį ar nustatyti jos dydį, tačiau reikalaujama motyvuoti atitinkamą sprendimą bei nurodoma, kad bausmės dydis turi būti skaičiuojamas nuo jos vidurkio. BK 61 straipsnio 2 dalies dispozicijos, kaip reikalaujančios skirti bausmę, didesnę negu taikomo BK straipsnio sankcijoje numatytos tam tikros bausmės rūšies vidurkis, aiškinimas nėra tikslus, nes perkelia akcentą nuo bausmės dydžio apskaičiavimo metodo į bausmės dydį. Įstatymo tekste įsakmiai nereikalaujama skirti tik tokią bausmę, kuri yra didesnė už sankcijoje numatytą jos vidurkį. Analogiška pozicija išdėstyta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje Nr. 2K-320/2007. Cituota pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų ir apibendrinimo departamento atliktą Teismų praktikos skiriant bausmes už kontrabandą (BK 199 straipsnis) tyrimą, 2010 m. spalio 18 d., prieiga per internetą: <http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbiuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=34913>.

²⁶ Į tai, kad ši taisyklė griežtina skiriamas bausmes, yra atkreipęs dėmesį ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo atstovas BK pakeitimų svarstymo Seime metu. Žr. Ivoška G. Baudžiamosios politikos kontrabandos ir muitinės apgaulės kontrolės srityje įgyvendinimo Lietuvos teisinėje sistemoje problemos // Teisės problemos, 2011, Nr. 2 (72), p. 43.

nesusipratimu²⁷. Jų teigimu, sankcijų maksimumai dažnai nustatomi aukšti tam, kad apimtų išskirtinio sunkumo atvejus, kurie yra labai reti arba nepasitaiko niekada. Turint galvoje, kad didžioji masė bylų yra tokios, kuriose taikytina artimesnė sankcijos minimumui bausmė, su sankcijos maksimumu susieta vidurkio taisyklė galėtų išbalansuoti (pernelyg sugriežtinti) teismų praktiką skiriant bausmes. Bausmės skyrimo taisyklės yra itin griežtos tuomet, kai teismui tenka taikyti ne tik BK 61 straipsnio 2 dalyje numatytą vidurkio taisyklę, bet ir BK 56 straipsnio 1 dalyje numatytą taisyklę, kad recidyvistui paprastai taikoma laisvės atėmimo bausmė. Iš šių taisyklių visumos išplaukia, kad asmeniui, kuris pakartotinai padaro kontrabandą ir nesant nei jo naudai, nei nenaudai liudijančių aplinkybių, bausmė turėtų būti skirta daug nenukrypstant nuo 4 metų 1 mėnesio ir 15 dienų vidurkio be galimybės jos vykdymą atidėti. Kokia griežta bausmė tegu ir teistumą turinčiam asmeniui už nesurtingą nusikaltimą tais atvejais, kai kontrabanda nėra itin didelio masto, esant atsakomybę sunkinančių ir lengvinančių aplinkybių pusiausvyrai! Kita vertus, kaip rodo Tyrimo duomenys, teismai dažniausiai sugeba išvengti pernelyg griežtų bausmių taikymo vengdami tiksliai taikyti BK 61 straipsnio 2 dalies reikalavimus. Kaip dar prieš keletą metų yra pažymėjęs G. Švedas, baudžiamajame įstatyme nustačius nepateisinamai griežtas sankcijas ir bausmių (baudžiamojo ir auklėjamojo poveikio priemonių) skyrimo taisykles, sudaromos prielaidos skirti nepagrįstai griežtas bausmes, o teismai verčiami ieškoti būdų (dažnai – nesilaikant baudžiamojo įstatymo reikalavimų), kaip švelninti skiriamas bausmes.²⁸ Šio teiginio iliustraciją kaip tik ir matome analizuodami teismų praktiką taikant BK 61 straipsnio 2 dalį skiriant bausmes už kontrabandą.

Vertinant realų kontrabandos bausmės pavojingumą ir už ją numatytų bausmių griežtumą bei proporcingumą atkreiptinas dėmesys į vieną ypatumą, kuriuo Lietuva (kartu su Latvija) išsiskiria Europoje. Kontrabanda (turiu galvoje neribotos apyvartos daiktų kontrabandą) padaromą turtinę žalą valstybei sudaro nuo kontrabandinių prekių nesumokėti akcizo, maito, PVM mokesčiai. Būtent pagal išvengtų mokesčių dydį skaičiuojama kontrabandos vertė visoje Europoje, išskyrus Lietuvą ir Latviją.²⁹ Lietuvoje kontrabandinių daiktų (prekių) vertė apskaičiuojama pagal

²⁷ Dünkel F., Lappi-Seppälä T., Morgenstern C., van Zyl Smit D. Kriminalität, Kriminalpolitik, strafrechtliche Sanktionspraxis und Gefangenenraten im europäischen Vergleich. Band II. Mönchengladbach: Forum-Verl. Godesberg, 2010, p. 1048. Taip pat apie bausmių skyrimo taisyklių, siejamų su sankcijos minimumu, vidurkiu ar maksimumu, poveikį bausmių skyrimo praktikai žr. Sakalauskas G. (m. red.), Bikelis S., Kalpokas V., Pocienė A. Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai. Vilnius: Teisės institutas, 2012, p. 53–54.

²⁸ Švedas G., ten pat, p. 117.

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų ir apibendrinimo departamento atliktas Teismų praktikos skiriant bausmes už kontrabandą (BK 199 straipsnis) tyrimas // Teismų praktika, Nr. 32.

jų muitinę vertę, įskaitant privalomus sumokėti mokesčius (BK 212 straipsnio 2 dalis). Skirtumas tarp bendros importuojamų prekių vertės ir mokėtinų mokesčių gali būti labai įvairus, priklausomai nuo importuojamų prekių, – nuo nežymaus (mokesčiai bendroje importuojamų pigių cigarečių vertės struktūroje sudaro apie 90 procentų³⁰) iki mažiau nei 40 proc. prekių vertės, o kai kuriais atvejais įvežami deklaruotini daiktai apskritai yra neapmokestinami (pvz., kai įvežama 10 000 EUR viršijanti pinigų suma). Nors skirtumas tarp valstybei daromos turtinės žalos ir bendros prekių vertės, kaip matome, kartais gali būti labai didelis, o kartais nelabai žymus, svarbus yra pats atsakomybės nustatymo principas ir logika. Atsakomybė Lietuvoje, manytina, nepagrįstai siejama su esminės reikšmės valstybei neturinčia bendra importuojamos prekės verte, o ne su valstybei padaroma (ar grėsusia) turtine žala. Sunkių nusikaltimų Lietuvoje būtų laikomas ir importas tokių prekių, kurių vertė nežymiai viršytų 250 MGL, net jei mokėtinų mokesčių suma sudarytų vos kelis procentus šios sumos. Palyginkime: sukčiavimas laikomas sunkiu nusikaltimu tuomet, kai **visa** padaryta žala viršija 250 MGL sumą (BK 182 str. 2 dalis), o jei žala yra mažesnė, sukčiavimas laikomas **nesunki** nusikaltimu (BK 182 str. 1 dalis) ar net baudžiamuoju nusižengimu (BK 182 str. 4 d.). Atsižvelgiant į šiais nusikaltimais padarytos ar potencialios žalos realų reikšmingumą (taip pat į tai, kad sukčiavimu žala dažnai padaroma privatiems asmenims, kuriems ši žala gali būti reikšmingesnė, o kontrabandos atveju – pirmiausiai valstybei, kuriai dešimtimis tūkstančių skaičiuojama žala, suprantama, neturi tokios didelės reikšmės kaip asmeniui), manytina, kad logika ir sisteminis požiūris reikalaujant kitokio sankcijų už šiuos nusikaltimus balanso. Sisteminiu požiūriu svarbu ir tai, kad, remiantis BK 219 straipsnio nuostatomis, iki 500 MGL mokesčių nesumokėjimas yra tik nesunkus nusikaltimas, o didesnės sumos (nuo 500 MGL iki neriboto dydžio) nesumokėjimas – apysunkis. Kodėl tuomet asmenys, kontrabandos būdu išvengę mažiau nei 250 MGL mokesčių, laikomi padarę sunkų nusikaltimą? Lygindami turtinių, ekonominių, finansinių nusikaltimų sankcijas, žinoma, nepamirštame, kad dėl kontrabandos patiria žalos ne tik

³⁰ Kokia yra mokesčių dalis nuo bendros populiariausių tarp kontrabandininkų cigarečių „Saint George“ vertės? Jų pakelio kaina 2012 m. trečiajame ketvirtyje rinkoje yra iki 6,59 Lt. Remiantis galiojančiu Akcizų įstatymo 30 straipsniu, cigaretės apmokestinamos taikant kombinuotąjį akcizų tarifą. Jį sudaro specifinis (litas už 1 000 cigarečių) ir vertybinis (procentais nuo didžiausios mažmeninės kainos) elementai. Cigaretėms taikomas toks akcizų tarifas: 1) specifinis elementas – 140 litų; 2) vertybinis elementas – 25 procentai. Cigaretėms nustatytas kombinuotasis akcizų tarifas turi būti ne mažesnis kaip 232 litai už 1 000 cigarečių. Taigi 1 000 cigarečių (50 pakelių) „Saint George“ akcizo mokestis yra $(140 + (6,59 * 50 * 0,25)) 222,375$ Lt, bet remiantis minėta akcizų įstatymo nuostata dėl minimalaus akcizo – 232 Lt. Muito mokestis iš ne ES šalių importuojamoms cigaretėms yra 57,6 proc. nuo jų vertės. Taip pat 21 procentas PVM nuo cigarečių vertės, įskaitant visus kitus mokesčius (50 pakelių jis sudaro $50 * 6,59 * 0,21 = 69,195$ Lt). Ir gauname, kad mokesčiai „Saint George“ cigarečių kainoje sudaro (16,304 Lt muito + 232 Lt akcizo + 69,195 Lt PVM nuo bendros 50 pakelių vertės 329,50 Lt) 96,5 procento (!).

valstybė, bet ir sąžiningi ūkio subjektai, kurie susiduria su nesąžininga kontrabandinių (neapmokestintų) prekių konkurencija. Tačiau sąžiningi subjektai nukenčia ir dėl kitų ekonominių, finansinių, turtinių nusikaltimų, tad kontrabanda (kai turima galvoje neribotos apyvartos prekės) šiuo aspektu nėra išskirtinė. Manytina, visa tai parodo, kad BK numatytos bausmės už kontrabandą, kai mokėtinų mokesčių suma neviršija 250 MGL sumos, Lietuvoje sistemiškai nedera prie kitų BK sankcijų ir yra neproporcingos realiam tokio nusikaltimo sunkumui.

Kad sankcijos už kontrabandos nusikaltimą, priešingai nei teigia politikai, nėra per mažos ir neriboja teismo galimybių skirti teisingą bausmę esant griežto baudimo poreikiui, rodo 2009–2011 metais už kontrabandą skirtų bausmių analizė.

Skiriamų bausmių struktūroje aiškiai dominuoja baudos bausmė:

1 lentelė. Nuteistiesiems už kontrabandą skirtų bausmių rūšys 2009–2011 metais

	Bauda	Dalis nuo visų bausmių	Laisvės atėmimas	Dalis nuo visų bausmių	Iš viso bausmių
2009	93	81,6	21	18,4	114
2010	63	81,8	14	18,2	77
2011	91	82,7	19	17,3	110
2009–2011	247	82,1	54	17,9	301

Laisvės atėmimas buvo taikomas beveik išimtinai teistumą turintiems asmenims (atsižvelgiant į BK 56 straipsnio nuostatas), keletyje bylų netgi antraeilį vaidmenį atlikusiems bendrininkams, kai kontrabandos vertė neviršijo nė 40 000 Lt. Tik dviejose bylose laisvės atėmimo bausmė buvo skirta nuteistiesiems asmenims: bendrininkų grupės nariams, kurie gabenoti itin didelės, 642 772 Lt, vertės kontrabandos krovinį ir proceso metu klaidino teismą, bei pirmą kartą teisiamam užsieniečiui, teismui motyvuojant, kad baudos vykdymas jam būtų neįmanomas.

2 lentelė. Laisvės atėmimo bausmių trukmė nuteistiesiems už kontrabandą 2010–2011 m.³¹

Bausmės trukmė	Nuteistųjų skaičius	Dalis, proc.
Nuo 3 iki 6 mėn.	7	21,2
Daugiau kaip 6 mėn. – iki 1 metų	6	18,2
Daugiau kaip 1 metai – iki 1,5 metų	0	0,0
Daugiau kaip 1,5 metų – iki 2 metų	4	12,1
Daugiau kaip 2 metai – iki 2,5 metų	6	18,2

³¹ 2009 metų duomenys yra panašūs, tik, deja, negalime bausmės trukmės detalizuoti iki pusmečių: 4 asmenys nuteisti ne ilgesniam kaip 1 metų terminui, 5 – iki 2 metų, 5 – iki 3 metų ir 7 – iki 4 metų laisvės atėmimo terminui, ir nė vieno nuteistojo ilgesniam kaip 4 metų terminui.

Bausmės trukmė	Nuteistųjų skaičius	Dalis, proc.
Daugiau kaip 2,5 metų – iki 3 metų	5	15,2
Daugiau kaip 3 metai – iki 3,5 metų	3	9,1
Daugiau kaip 3,5 metų – iki 4 metų	2	6,1
Daugiau kaip 4 metai – iki 8 metų	0	0,0

Kaip matyti iš 2 lentelės, praktikoje nėra poreikio skirti ilgesnio nei 4 metai termino laisvės atėmimo bausmių. Net 39 proc. bausmių neviršija vienu metų, 51,5 proc. neviršija 2 metų ir tik 15 proc. (5 kaltinamiesiems) buvo skirtos didesnės nei 3 metų laisvės atėmimo bausmės. Tai kartu su anksčiau minėtais argumentais tik patvirtina, kad sunkių nusikaltimų kategorijai priskirti visus kontrabandos nusikaltimus nėra būtinybės.

3 lentelė. Nuteistiesiems už kontrabandą skirtos baudos (2009–2011)³²

Baudos dydis	Kontrabandos dalyko vertė							
	250–300 MGL 32 500–39 000 Lt	301–500 MGL 39 130–65 000 Lt	501–750 MGL 65 130–97 500 Lt	751–1 250 MGL 97 650–162 500 Lt	1 251–2 500 MGL 162 650–325 000 Lt	2 501–5 000 MGL 325 130–650 000 Lt	Daugiau kaip 5 000 MGL Daugiau kaip 650 000 Lt	Iš viso (pagal baudos dydį)
1-20 MGL 130–2 600 Lt	1		1					2
21–40 MGL 2 730–5 200 Lt	6	6	3					15
41–60 MGL 5 330–7 800 Lt	1	11	5		1		1	19
61–80 MGL 7 930–10 400 Lt	7	8	3			1	2	21
81–100 MGL 10 530–13 000 Lt	11	14	4	11	5	3	2	50
1–100 MGL 130–13 000 Lt	26	39	16	11	6	4	5	107

³² Už nusikaltimus, padarytus iki 2011 m. balandžio 24 d. Kadangi nuo 2011 m. balandžio 24 d. įsigaliojo BK pataisos, penkis kartus padidinusios maksimalią už kontrabandą skirtiną bausmę, analizuojamos iki šių pakeitimų padarytiems nusikaltimams taikytos bausmės.

101–120 MGL 13 130–15 600 Lt	2	16	2	8	2			30
121–140 MGL 15 730–18 200 Lt	2	14	3	8	2	1	1	31
141–160 MGL 18 330–20 800 Lt		4	1	10	2	2	1	20
161–180 MGL 20 930–23 400 Lt			2	2	3			7
181–200 MGL 23 530–26 000 Lt	1	1	1	1	2	6	8	20
101–200 MGL 13 130–26 000 Lt	5	35	9	29	11	9	10	108
201–220 MGL 26 130–28 600 Lt			1					1
221–240 MGL 28 730–31 200 Lt						1		1
241–260 MGL 31 330–33 800 Lt	2	1		4		2		9
261–280 MGL 33 930–36 400 Lt		2	1	1		1	2	7
281–300 MGL 36 530–39 000 Lt				1	2		3	6
201–300 MGL 26130–39000 Lt	2	3	2	6	2	4	5	24
Iš viso (pagal dalyko vertę)	33	77	27	46	19	17	20	239

Kaip matome šioje lentelėje, 280–300 MGL (t. y. maksimalios ar artimos joms) baudos buvo skirtos tik 6 iš 239 nuteistųjų. Kitais atvejais (97,5 proc.) galima tvirtai teigti, kad teismams visiškai pakako BK numatytų baudos ribų. Tai leidžia daryti išvadą, kad minėtuose siūlymuose griežtinti atsakomybę už kontrabandą pateiktos prielaidos, kad iki 2011 metų BK 47 straipsnio pakeitimų numatyti baudos maksimumai neva buvę per maži ir neleido teismams skirti proporcingų bausmių, bent jau kontrabandos nusikaltimų kontekste buvo nepagrįstos. Jeigu būtų buvęs poreikis taikyti griežtesnes bausmes, teismai, matyt, būtų dažniau skyrę artimas maksimumui bausmes.

Matome, kad absoliuti dauguma (90 proc.) baudų neviršijo 200 MGL (palyginkime – tokia bauda iki minėtų pakeitimų buvo maksimali už apysunkį nusikaltimą), o beveik pusė (44,8 proc.) baudų neviršijo ir 100 MGL (buvusi maksimali bauda nesunkiems nusikaltimams). Pažymėtina, kad ATPK 210 straipsnio 1 dalis numato atsakomybę už kontrabandą, kai prekių vertė yra nuo 50 iki 250 MGL, ir numato baudą nuo 10 iki 20 tūkst. litų. Iš lentelės matome, kad net 57 nuteistiesiems (24 proc.) pagal 199 str. 1 dalį už sunkų kontrabandos nusikaltimą buvo skirtos švelnesnės arba nedaug didesnės baudos, nei numatyta minimali bauda pagal ATPK 210 str. 1 dalį. 188 nuteistiesiems (79 proc.) skirtos baudos nebuvo didesnės arba tik nedaug viršijo maksimalią ATPK 210 str. numatytą bausmę. Šio mokslinio straipsnio apimtis, deja, neleidžia plėtoti temos apie administracinės atsakomybės už kontrabandą proporcingumą smulkios kontrabandos pavojingumui. Bet tokie skaičiai tik padidina abejones, ar pagrįstai dalis kontrabandos atvejų vertinami kaip sunkus nusikaltimas.

Atkreiptinas dėmesys, kad asmenims, kurie buvo nuteisti laisvės atėmimu, baudos iš viso nebuvo skirtos. Kodėl nebuvo skirtos baudos asmenims, padariusiems savanauidišką nusikaltimą? Ir būtent asmenims, vertiems griežčiausių bausmių? Priežastis paprasta ir formali – BK 41 straipsnio 3 dalis numato, kad asmeniui, padariusiam vieną nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, gali būti skiriama tik viena bausmė. Kokia logika paremta ši nuostata? Sunku pasakyti. Ją remiančių pagrįstų teisinių ar baudžiamųjų politinių argumentų nežinau. Greičiau priešingai. Ši nuostata ne tik neleidžia taikyti baudos ekonominius, korupcinius ir panašius nusikaltimus padariusiems asmenims, nuteistiems realiu laisvės atėmimu ar atidedant laisvės atėmimo bausmės vykdymą. Tokia nuostata taip pat lemia dažnesnį, nei būtina, laisvės atėmimo taikymą. Kaip teisingai pabrėžia G. Šulija, paskiriant kelias švelnesnes nei laisvės atėmimas bausmes kai kuriais atvejais neliktų būtinybės taikyti griežčiausiąją – laisvės atėmimo – bausmę.³³

4. IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Būtina spręsti klausimą dėl baudžiamosios atsakomybės už kontrabandą diferenciacijos, dalį tokių nusikaltimų pripažįstant nesunkiais.
2. Svarstyтина dėl kontrabandinių prekių vertės, ribojančios administracinę ir baudžiamąją atsakomybę, apskaičiavimo principo keitimo. Atsakomybės kriterijumi siūlytina nustatyti nesumokėtų mokesčių vertę, o ne bendrą importuotų prekių vertę.
3. Siūlytina spręsti dėl BK 61 straipsnio 2 dalyje numatytos bausmių skyrimo bausmės dydį skaičiuojant nuo sankcijoje numatyto bausmės dydžio vidurkio taisyklės prasingumo, taip pat dėl BK 42 straipsnio 3 dalies nuostatos, neleidžiančios už vieną nusikalstamą veiką skirti kelių bausmių.

³³ Šulija G. Turtinių bausmių reforma naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse // Jurisprudencija, 2004, t. 52(44), p. 61.

LITERATŪRA

I. Tarptautiniai teisės aktai

1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, garantuojant kai kurias kitas teises ir laisves, be tų, kurios joje nurodytos, pirmasis protokolas // *Žin.*, 1996, Nr. 15-386.

II. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai ir jų apibendrinimai

2. 2009 m. vasario 26 d. sprendimas byloje *GRIFHORST prieš Prancūziją*, pareiškimo Nr. 28336/02 EŽTT sprendimų santrauka ir apibendrinimas. Kai kurie nuosavybės teisių apribojimo baudžiamajame procese aspektai ŽTB-32-1 // Teismų praktika, Nr. 32.

III. Lietuvos Respublikos teisės aktai

3. Administracinių teisės pažeidimų kodeksas // *Žin.*, 1985, Nr. 1-1 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
4. Akcizų įstatymas // *Žin.*, 2010, Nr. 45-2174 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
5. Baudžiamasis kodeksas // *Žin.*, 2000, Nr. 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 45 straipsnio (1998 m. liepos 2 d. redakcija) ir 312 straipsnio 3 dalies (1998 m. vasario 3 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // *Žin.*, 2003, Nr. 57-2552.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 straipsnio 4 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija), 2 straipsnio 1 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 3 straipsnio 1 dalies 2 punkto (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 straipsnio 2 dalies (1998 m. gruodžio 10 d. redakcija), 13 straipsnio (2000 m. liepos 18 d. redakcija), 30 straipsnio 1 dalies (1997 m. liepos 2 d. redakcija) bei 44 straipsnio 4 dalies (2002 m. birželio 20 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimu Nr. 67 „Dėl alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų alkoholio produktų gamybos licencijavimo taisyklių 7 bei 9 punktų (2001 m. sausio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // *Žin.*, 2004, Nr. 15-465.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarime Dėl Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 26 straipsnio 5 dalies (2003 m. lapkričio 20 d. redakcija), 17 dalies (2003 m. lapkričio 20 d. redakcija), 33 straipsnio (2003 m. lapkričio 20 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. balandžio 7 d. nutarimu Nr. 383 „Dėl Mažmeninės prekybos tabako gaminiais licencijavimo taisyklių ir Tabako gaminių pardavimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų Mažmeninės

prekybos tabako gaminiais licencijavimo taisyklių 39 punkto (2006 m. gruodžio 18 d. redakcija), 40 punkto (2006 m. gruodžio 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // *Žin.*, 2008, Nr. 108-4136.

9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. vasario 25 d. nutarimas Nr. 189 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008–2012 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo // *Žin.*, 2009, Nr. 33-1268.

IV. Lietuvos Respublikos teisės aktų projektai ir susiję dokumentai

10. Baudžiamojo kodekso 47, 272, 273, 281, 284 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 176(1) ir 273(1) straipsniais įstatymo projektas Nr. XIP-3602(2).
11. Baudžiamojo kodekso 199, 199(1), 199(2) ir 200 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas Nr. XIP-2697.
12. Baudžiamojo kodekso 47 straipsnio pakeitimo projektas Nr. XIP-2069.
13. Baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 72(3) ir 189(1) straipsniais įstatymo projektas Nr. XIP-2344.

V. Lietuvos Respublikos teismų praktika ir jos apibendrinimai

14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 2K-209/2006.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje Nr. 2K-320/2007.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų ir apibendrinimo departamento Teismų praktikos skiriant bausmes už kontrabandą (BK 199 straipsnis) tyrimas, 2010 m. spalio 18 d., prieiga per internetą: <http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=34913>.
17. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. lapkričio 18 d. sprendimas byloje Nr. A-143-2619-11.
18. Vilniaus apygardos teismo nuosprendis byloje Nr. 1-341/2010.
19. Vilniaus apygardos teismo nuosprendis byloje Nr. 1-322-66/2011.
20. LITEKO duomenų bazėje esantys 2009–2011 metais įsiteisėję apkaltinamieji nuosprendžiai pagal BK 199 straipsnio 1 d.

VI. Mokslinės publikacijos

21. *Baranskaitė A., Prapiestis J.* Konstitucinės teisingumo ir teisinės santarvės dimensijos baudžiamojoje teisėje // Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.
22. *Dünkel F., Lappi-Seppälä T., Morgenstern C., van Zyl Smit D.* Kriminalität, Kriminalpo-

litik, strafrechtliche Sanktionspraxis und Gefangenenraten im europäischen Vergleich. Band II. Mönchengladbach: Forum-Verl. Godesberg, 2010.

23. Ivoška G. Baudžiamosios politikos kontrabandos ir muitinės apgaulės kontrolės srityje įgyvendinimo Lietuvos teisinėje sistemoje problemos // Teisės problemos, 2011, Nr. 2 (72).
24. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Justitia, 2009.
25. Sakalauskas G. (m. red.), Bikelis S., Kalpokas V., Pocienė A. Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai. Vilnius: Teisės institutas, 2012.
26. Šulija G. Turtinių bausmių reforma naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse // Jurisprudencija, 2004, t. 52 (44).
27. Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
28. Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.

VII. Kiti šaltiniai

29. Muitinės duomenų bazė LITAR. Prieiga per internetą: <http://litarweb.cust.lt/taric/web/browse tariffi2_LT?expandelem=24022090&Year=2012&Month=07&Day=27&Country=&issection=n&checkfinal=y&impexp=#POS>.
30. Valstybinės mokesčių inspekcijos 2006 m. sausio 26 d. paaiškinimas Dėl Lietuvos Respublikos akcizų įstatymo 17 str. 1 d. 1 punkto, 20–22, 26–28, 30, 38 ir 40 straipsnių apibendrintas paaiškinimas (komentaras), reg. Nr. (19.21-19)-R-721 // Prieiga per internetą: <<http://mic.vmi.lt/generatepdf.do?id=1000055117>>.

Dr. Skirmantas BIKELIS
Law Institute of Lithuania

RETHINKING SYSTEM OF SANCTIONS FOR TRAFFICKING
OF GOODS: THE PROBLEM OF PROPORTIONALITY (I).
PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY
AND CRIMINAL SANCTIONS

Summary

The article presents the results of survey of sentences in criminal cases of trafficking of goods which came into force in 2009–2011 in Lithuania. The results were analysed in the light of principle of proportionality. The European Court of Human Rights and Lithuanian Constitutional Court have repeatedly emphasized the importance of the principle of proportionality. However the supreme political bodies of the State had proposed several amendments of the Criminal Code aiming at aggravating criminal liability for economic crimes, also trafficking of goods. The survey presents empiric data which shows that political assumptions that former limits of sanctions in Criminal Code were too mild and could prevent courts from passing effective sentences were speculative. In fact sentences mostly did not exceed average sanctions provided by law for trafficking. However the author came to conclusion that classification of criminal trafficking in goods as serious crime without regard to the fiscal damage which was caused by the offence determines disproportionately severe sanctions in less serious cases of trafficking and also prevents the courts from opportunity to apply some alternatives to criminal liability or apply community based sanctions. Classification of all cases of trafficking as serious offence also infringes consistency of the common system of the offences. The sentencing rule that sets average of sanction as starting point for sentencing is also criticized for making exceptional maximum sanctions relevant for the determination of sanction for ordinary cases where neither aggravating nor mitigating circumstances may be established. The statutory prohibition to impose more than one punishment for an offence is criticized too. It prevents the courts from imposing fines to offenders who are found guilty in gain-orientated crimes if they received sanction of imprisonment or sentenced to probation or any other sanction. Finally the methodology of estimation of the seriousness of trafficking in goods is discussed. It was proposed to take into account the amount of the evaded tax instead of the total value of the goods.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2012 m. rugsėjo 10 d.